

De staat van de biodiversiteit in Overijssel

Gedeputeerde Staten van Overijssel

April 2019

Colofon

Provincie Overijssel
Eenheden Natuur en Milieu en
Publieke Dienstverlening
Maart 2019

Tekstbijdragen:

Piet Bremer
Esther Dieelissen
Ben van Dinther
Arnold Lassche
Paul Scholte Albers

Eindredactie:

Paul Scholte Albers
Frank Hoekstra

Fotoverantwoording:

Cover:

- Landschap Overijssel Loeki van Tweel
(Kruipend moerasscherm, Steenanjer en Vetblad)
  - Pixabay
- Tureluur: Pixabay
Grote vuurvliinder: Pixabay
Pinksterbloemen in boerenland bij Zwolle: Piet Bremer
Wulp: Landschap Overijssel, Mark Zekhuis
Paapje: Landschap Overijssel, Mark Zekhuis
Gentiaanblauwtje: De Vlinderstichting
Boomklover: Pixabay
Oranjetipje: De Vlinderstichting
Geelvlekheidlibel: Landschap Overijssel, Loeki van Tweel
Spreeuw: Pixabay
Nieuwe droge heide uit landbouwgrond
bij de Eese: Piet Bremer
Beundersveld op landgoed Twickel met mooi
ontwikkelde Vochtige heide: Piet Bremer
Moerashoningzwam: Piet Bremer
Korhoen: Landschap Overijssel, Jacob van der Weele
Adder: Pixabay
Elzenbroekbos: Piet Bremer
Otter: Pixabay
Grote Karekiet: Koninklijke Nederlandse
Natuurhistorische Vereniging, Jan van der Meulen
Huismus: Pixabay

Opmaak:

Isabella Hoekstra
Anjo van Hulst
Judith Kats
Ellis Reimert

Inhoud

Samenvatting	4
1. Inleiding	6
2. Natuurmonitoring	7
2.1. Een goede biodiversiteitsindicator vergt veel waarnemingen over meerdere jaren	7
2.2. Rapportages tot nu toe vooral kwantitatief	7
2.3. Kwalitatieve gegevens over natuur komen uit verschillende bronnen	7
2.4. Living Planet Index is handig, maar niet zalig makend	8
3. Trends in biodiversiteit in Overijssel	9
3.1. LPI Overijssel: Gemiddelde biodiversiteit in Overijssel stabiel	9
3.2. LPI Heide: De overgebleven heide is te klein als leefgebied voor veel soorten	10
3.3. LPI Bos: De bossen hebben last van mest, droogte en stikstof	11
3.4. LPI Dagvlinders: trend komt overeen met landelijk beeld	13
3.5. LPI Libellen: wisselend beeld	14
4. Voorbeelden van gebieden en soorten	16
4.1. Grote variëteit van natuur en landschap in Overijssel	16
4.2. Natuur onder druk: dit geldt ook buiten het Natuurnetwerk Nederland in Overijssel en het Natura 2000-netwerk	17
4.2.1. Historie ontwikkeling heide als beeld voor ontwikkeling biodiversiteit	17
4.3. Kenmerkende soorten voor Overijssel	18
4.4. Heide geniet Europese bescherming	21
4.4.1. Korhoen populatie op rand van verdwijnen.	21
4.4.2. Verbindingszone werkt voor de Adder	23
4.5. Bossen: Veel verschillende bostypen in Overijssel	24
4.5.1. Broekbossen en successie.	25
4.6. Insecten: daar gaat het niet goed mee	25
4.6.1. Soorten en aantallen lopen terug	25
4.6.2. De intensieve landbouw heeft een belangrijk aandeel in de achteruitgang van de insecten	26
4.6.3. Herstel van insectenstand is zaak van lange adem	26
4.6.4. Er is veel maatschappelijke aandacht en vooral draagvlak voor bijeninitiatieven	26
4.6.5. Diversiteit insecten in wegbermen hangt af van omgeving	26
4.7. Met de otter gaat het goed!	27
4.8. Grote karekiet: sterk afhankelijk van lokale factoren	27
4.9. Weidevogels hebben het zwaar	28
4.10. Vogels wonend bij mensen	30
4.11. De stad: leefgebied voor nieuwe planten	31
5. Wij ondernemen veel acties voor behoud en verbetering van de biodiversiteit in Overijssel	32
6. Verzameling van gegevens	34
Bronnen	35

Samenvatting

De afname van de biodiversiteit is nog niet overal tot staan gebracht.

In Overijssel komen veel planten, dieren en leefgebieden (habitats) voor. Maar hoe staat het daar nu mee? Op verzoek van Provinciale Staten (motie Bakker c.s. 20.06.2018) hebben wij een eerste, beperkt, overzicht gemaakt van de staat van de biodiversiteit in Overijssel. Wij hebben het dan over de verscheidenheid aan dieren, planten en habitats in onze provincie. Hiermee geven wij inzicht in de vraag hoe het er voor staat met de natuur in Overijssel. En hoe staat het daarmee? Voor bepaalde soorten zien we herstel, maar voor andere soorten nog niet.

Stappen gezet in verbetering van natuur

Met ons beleid voor het Natuurnetwerk Nederland in Overijssel (NNN), Natura 2000-gebieden, agrarisch natuurbeheer en aanvullende maatregelen uit het programma Natuur voor elkaar versterken wij de biodiversiteit in Overijssel. Niet overal herstellen de soorten zich. Wij benoemen op diverse plaatsen in deze rapportage de oorzaak van de achteruitgang van de biodiversiteit die met name in het agrarisch cultuurlandschap zichtbaar is. De oorzaken hebben meestal betrekking op vermesting, verzuring, verdroging en versnippering.

Tureluur

De intensivering van het (agrarisch) landgebruik speelt een belangrijke rol. Deze oorzaken zijn nog niet structureel opgelost, maar er zijn al wel stappen gezet om de kwaliteit van onder andere water en lucht te verbeteren.

Er zijn nog veel verschillen tussen de soorten. Bij de één is de achteruitgang nog niet gestopt (weidevogels) en de ander begint te herstellen (otter). Structureel herstel vraagt veel tijd en een lange adem.

Gezamenlijk gebruik van indicatoren maakt rapportages vergelijkbaar

In deze rapportage maken wij onder andere gebruik van indicatoren (maatstaf voor de biodiversiteit) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Daarmee kunnen we de stand van de biodiversiteit tussen de verschillende soortgroepen en leefgebieden in Nederland vergelijken. Het is nog wel nodig deze indicatoren verder te ontwikkelen en aan te vullen, want ze leveren niet in alle gevallen een volledig beeld. Daar werken we de komende jaren nog aan. Diverse provincies hebben deze indicatoren al gebruikt in hun rapportage over de biodiversiteit.

Natuur en landschap in Overijssel kent een grote variëteit

Overijssel kent een grote afwisseling in landschappen. Variatie in landschappen betekent ook een variatie in soorten. Dat maakt Overijssel uniek. Het gaat

hierbij onder meer om het grootste laagveenmoeras in Europa, de Wieden en de Weerribben in het noordwesten en de stuwwallen van de Sallandse Heuvelrug en Oldenzaal in Twente. Er is sprake van grote meren en plassen, heide, stuifzanden, bossen en beken. De provincie wordt doorsneden door grote en kleine wateren: IJssel, Zwarte Water, Vecht, Reest, Regge, en Dinkel, elk met hun eigen kenmerken. In Overijssel liggen ook belangrijke hoogveengebieden met kenmerkende planten en dieren. Het gaat hier om Haaksbergerveen, Aamsveen, Witte Veen, Engbertsdijksvenen en Wierdenseveld. Ook komen in onze provincie een groot deel van de zeldzame en soortenrijke blauwgraslanden voor. De totale oppervlakte van het Natuurnetwerk in Overijssel bedraagt ca. 62.500 hectare.

1. Inleiding

In deze rapportage geven wij een eerste beschrijving van de toestand van de biodiversiteit in Overijssel. Wij maken hierbij gebruik van indicatoren die door het CBS zijn ontwikkeld, de zogeheten Living Planet Index (LPI).

Indicatoren geven echter niet een volledig beeld. Ze zijn indicatief, geven een signaal. Er hoort een verhaal bij. Wat gaat goed en wat gaat minder. Daarom hebben wij deze rapportage zo opgebouwd dat we eerst indicatoren laten zien om een indruk te krijgen van trends. In het daaropvolgende hoofdstuk zoomen wij in op specifieke voorbeelden, soorten en gebieden om het beeld van de indicatoren aan te vullen en van verschillende kanten te belichten.

Grote vuurvlinder

Deze rapportage is alleen mogelijk omdat er veel vrijwilligers zijn die al jaren lang informatie verzamelen en beschikbaar stellen via landelijk meetnetten (zie hoofdstuk 6, Verzameling van gegevens). Hier past daarom ook een woord van dank aan al die tellers en veldwerkers die belangeloos in hun vrije tijd rapporteren over wat zij in de Overijsselse natuur zien.

Deze rapportage gaat over soorten en ecosystemen en *niet* over de effecten van ons beleid en de inzet van instrumenten. Daarover leggen wij verantwoording af in de planning en control cyclus.

2. Natuurmonitoring

2.1. Een goede biodiversiteitsindicator vergt veel waarnemingen over meerdere jaren

Biodiversiteit is niet te vangen in een lijn of een getal. Al was het alleen maar omdat we slechts een fractie registreren van de meer dan twintigduizend soorten die Overijssel alleen al telt. Als we dan ook nog een beeld willen hebben van de trend van een soort vraagt dit waarnemingen over meerdere jaren en een statistisch betrouwbare analyse.

Veel van de in deze rapportage gebruikte indicatoren zijn samengesteld uit vogelsoorten. Pas vanaf 1990 is er sprake van overleg en afstemming tussen Rijk en provincies, zodat we meer gestructureerd ook andere soorten zijn gaan waarnemen. Hiermee worden uitspraken mogelijk op landelijke schaal. Om uitspraken te doen op provinciaal niveau moeten er voldoende waarnemingen zijn, die zijn er helaas niet voor alle waargenomen soorten.

2.2. Rapportages tot nu toe vooral kwantitatief

Wij verzamelen op verschillende momenten en manieren informatie over de natuur. Zo rapporteren wij jaarlijks over de uitvoering van het Natuurpact aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Dit doen wij in de Voortgangsrapportage natuur¹.

De basis voor deze rapportage ligt in de uitvoering van de Ontwikkelopgave Natuurnetwerk Nederland in Overijssel (NNN)²/Natura 2000. Hierover rapporteren wij jaarlijks met een bijlage in het jaarverslag³. Deze rapportages gaan niet zozeer over kwaliteit van de natuur, maar over de voortgang van het uitvoeren van de afspraken, met de nadruk op kwantiteit.

2.3. Kwalitatieve gegevens over natuur komen uit verschillende bronnen

In hoofdstuk 6 hebben wij een overzicht opgenomen van de bronnen waar we, met de inzet van vrijwilligers, gegevens verzamelen over de kwaliteit van de natuur. Zo is de regeling voor agrarisch natuur beheer een belangrijke informatiebron, maar ook de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) en meetnetten voor vogels, vegetatie en fauna-verkeersslachtoffers.

Pinksterbloemen in boerenland bij Zwolle

1 <https://www.binnenlandsbestuur.nl/Uploads/2018/12/VoortgangsrapportageNatuur-4-provincies-LNV-definitief.pdf>

2 NNN: natuurnetwerk Nederland in Overijssel, voormalige EHS

3 https://jaarverslag2017.overijssel.nl/assets/docs/2017_Jaarverslag_EHS_N2000.pdf

2.4. Living Planet Index is handig, maar niet zalig makend

Voor het meten van biodiversiteit heeft het CBS de Living Planet Index (LPI) ontwikkeld. De LPI's zijn eerst op landelijk niveau ontwikkeld. Het CBS is nu bezig om de LPI's ook voor de provincies te ontwikkelen. Deze Overijsselse LPI's staan in het volgende hoofdstuk. Het betreft concepten die in 2019 worden afgerond door het CBS⁴. De LPI-indicator brengt de mate van voorkomen van dieren in beeld en geeft aan of er sprake is van groei of afname. De LPI is opgebouwd uit gegevens over aantallen en verspreiding van een groot aantal soorten over een reeks van jaren. Zo zijn er LPI's voor zoogdieren, vogels, amfibieën, en andere diersoorten. De gegevens uit de bronnen genoemd in hoofdstuk 6 zijn gebruikt voor het samenstellen van de LPI's waarvan wij in deze rapportage verslag doen.

De aard van de samenstelling van de LPI maakt dat het resultaat altijd een gemiddelde trend is. De toe- of afname van één specifieke soort vlakt af door het grote geheel. Zo geeft bijvoorbeeld de LPI voor vogels een stabiele situatie weer, terwijl vrijwel alle grondbroeders (weidevogels, akkervogels) in aantallen achteruit zijn gegaan.

In deze rapportage staan de Overijsselse LPI's. Een vergelijking tussen de provinciale en landelijke trendgegevens is moeilijk omdat de soorten niet 1 op 1 overeenkomen. Landelijk zijn meer gegevens beschikbaar dan provinciaal. Hierdoor zijn de landelijke LPI's vaak gebaseerd op meer en andere soorten dan de Overijsselse LPI's.

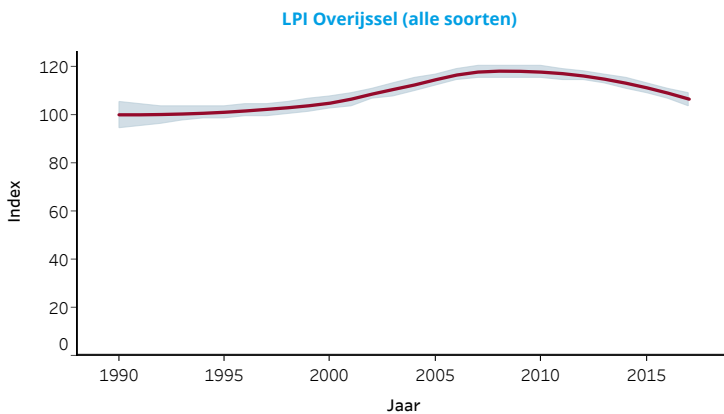

Wulp

3. Trends in biodiversiteit in Overijssel

3.1 LPI Overijssel: Gemiddelde biodiversiteit in Overijssel stabiel

Sterke toename	Sterke afname
Bandheidelibel	Gentiaanblauwtje
Roofblei	Argusvlinder
Blauwborst	Patrijs
Roodborsttapuit	Scholekster
Vuurgoudhaan	Paapje
Grauwe gans	Kemphaan
Brandgans	Vale vleermuis
Krooneend	
Nachtzwaluw	
Ijsvogel	
Middelste bonte specht	
Franjestaart	
Watervleermuis	

Voor de LPI-Overijssel is gebruik gemaakt van de aantals- en verspreidingsgegevens van 244 soorten. Het betreft daarbij alleen diersoorten met lange tijdreeksen, vooral (bos)vogels. Planten en ongewervelden (op dagvlinders en libellen na) ontbreken, evenals levensgemeenschappen (bijv. bepaalde vegetatietypen). Daarmee geeft de LPI-Overijssel geen representatief beeld van de ontwikkeling van de biodiversiteit.

Het totaalbeeld van de soorten die deel uitmaken van de LPI-Overijssel laat een vrij stabiele situatie zien. De laatste 5 jaren is sprake van een lichte afname. De soorten die een positieve trend laten zien zijn veelal soorten waarvoor Nederland als leefgebied aantrekkelijker is geworden om zich te vestigen. Dit komt onder andere door stijging van de gemiddelde temperatuur of een grotere beschikbaarheid aan voedsel of broedgelegenheid (Grauwe gans, Middelste bonte specht).

De soorten die het slechter doen, stellen hogere eisen aan hun leefomgeving: ze hebben last van vermessing, verzuring, verdroging en versnippering. Dat zijn structurele problemen in de natuur waar we weliswaar aan werken, maar waar we

bescheiden voortuitgang boeken. Veel soorten die een afname vertonen zijn gebonden aan het agrarisch cultuurlandschap. Voorbeelden daarvan zijn: Grutto, Kievit, Veldleeuwerik, Paapje, Spreeuw en Vale vleermuis.

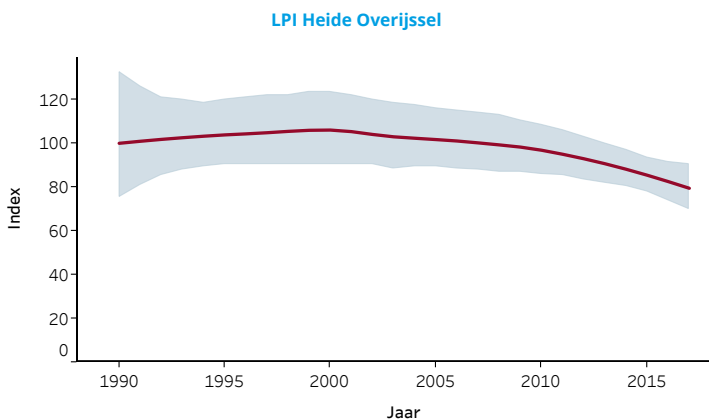
Paapje

Ook vogels van natte bossen (Nachttegaal, Koekoek) laten een negatieve trend zien, evenals veel moerasvogels (Grote karekiet, Porseleinhoen, Roerdomp, Watersnip). Het gaat ook niet goed met dagvlinders die gebonden zijn aan droge zandige biotopen (heiden) en schraalgraslanden. De LPI Overijssel komt in grote lijnen overeen met de LPI-Nederland (zie internet: LPI⁶).

Lees meer:

- 4.1. Grote variëteit van natuur en landschap in Overijssel**
- 4.2. Natuur onder druk: dit geldt ook buiten het Natuurnetwerk Nederland in Overijssel (NNN), en het Natura 2000-netwerk**
- 4.7. Met de otter gaat het goed!**
- 4.8. Grote karekiet: sterk afhankelijk van lokale factoren**
- 4.9. Weidevogels hebben het zwaar**
- 4.10. Vogels wonend bij mensen**
- 4.11. De stad: leefgebied voor nieuwe planten**

3.2 LPI HEIDE: De overgebleven heide is te klein als leefgebied voor veel soorten

(sterke) toename	stabiel	(sterke) afname
Roodborsttapuit	Levendbarende	Gentiaanblauwtje
Nachtzwaluw	hagedis	Paapje
Adder	Groentje	Heivlinder
Boompieper		Bruine vuurvliender
Grauwe Klauwier		Heideblauwtje
Zandhagedis		Graspieper
		Wulp
		Korhoen

De LPI voor de heide laat een achteruitgang zien. Overijssel heeft veel kleine heidevelden waar soorten een te klein leefgebied hebben en veel kenmerkende soorten niet meer voorkomen. Dat geldt vooral voor de fauna. Versnippering is voor veel heidesoorten een probleem. Het Gentiaanblauwtje gaat nog steeds achteruit. Door toevalsfactoren (bijvoorbeeld samenhangend met extreem weer, te natte of te droge omstandigheden etc.) sterven kleine populaties uit. Als een soort eenmaal niet meer voorkomt in een klein heideveld, is het in het versnipperde landschap nagenoeg uitgesloten dat hij terugkomt. Zo zijn de blauwtjes niet in staat zich buiten de heide te verplaatsen. Ook plantensoorten hebben last van versnippering omdat er geen schaapskudden meer zijn die zaden van soorten verspreiden van het ene naar het andere heideveld, zoals van Liggende vleugeltjesbloem of Borstelgras. Vermesting heeft ook een negatief effect. Sinds de jaren negentig is de depositie van stikstof afgenomen. Vegetatie onderzoek bevestigt dat de invloed van stikstof iets minder groot is dan twintig jaar geleden. Toch is er een reeks van kenmerkende soorten waarbij geen herstel optreedt omdat de stikstofdepositie nog steeds te hoog is, hetgeen slecht is voor de bodemkwaliteit. De LPI van de heide in Nederland (zie internet Fauna heide⁷) laat een negatiever beeld zien dan de trend in Overijssel. Hier komt duidelijk naar voren dat er landelijke meer soorten zijn meegenomen dan bij de Overijsselse LPI.

⁶ LPI Nederland: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl156903-living-planet-index>

⁷ Fauna van de heide in Nederland: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl1134-fauna-van-de-heide>

Gentiaanblauwtje

Lees meer:

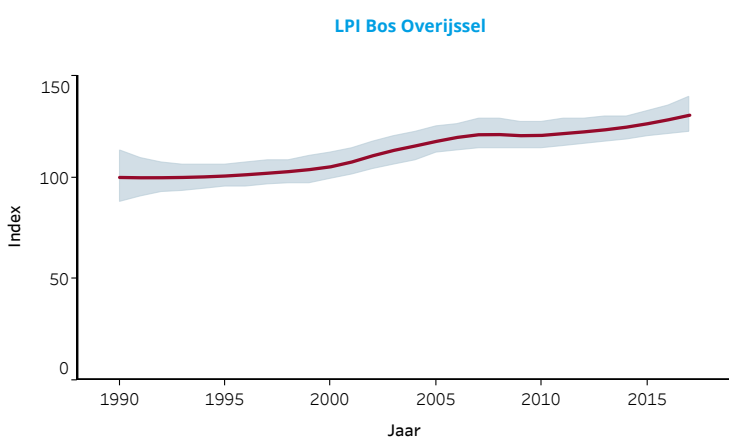
4.2.1. Historie ontwikkeling heide als beeld voor ontwikkeling biodiversiteit

4.4. Heide geniet Europese bescherming

4.4.1. Korhoen populatie op rand van verdwijnen

4.4.2. Verbindingszone werkt voor de adder

3.3 LPI BOS: De bossen hebben last van mest, droogte en stikstof

(sterke) toename	stabiel	(sterke) afname
Vuurgoudhaan	Grote lijster	
Franjestaart	Goudhaan	Fluiter
Bont dikkopje	Buizerd	Kuifmees
Appelvink	Bosuil	Zwarte mees
Bonte vliegenvanger	Grauwe vliegenvanger	Kleine ijsvogelvinder
Boomklever	Glanskop	Zwarte specht
Boomkruiper	Wielewaal	
Vink	Havik	
Goudvink	Sperwer	
Groene specht		
Grote bonte specht		
Raaf		
Kleine bonte specht		

De LPI-bos bestaat uit (slechts) 28 soorten en is uitsluitend gebaseerd op broedvogels en dagvlinders. Daardoor ontstaat er een vertekend beeld, omdat bijvoorbeeld de flora ontbreekt.

Positief is dat bossen steeds ouder worden (veel bos is pas na 1900 aangeplant) en dat tegenwoordig dood hout in de bossen blijft liggen. Dat leidt ertoe dat dieren die in holten broeden of leven in aantal toenemen evenals het aantal afvalopruimers (o.a. pissebedden, miljoenpoten, mijten) en de dieren die hiervan leven (spechten, Boomklever, Boomkruiper).

De kwaliteit van de kruidlaag zegt veel over de kwaliteit van het bos zelf. In een goed bossysteem heeft elk bostype een typische kruidlaag (mossen, varens en overige vaatplanten, paddenstoelen). Als gevolg van vermisting, verzuring en verdroging verteert organisch materiaal (dood blad) slecht en is er dominantie in de ondergroei van Braam (verdrogingsindicator voor vochtige bossen), Grote Brandnetel (vermestingsindicator), Brede stekelvaren en Rankende helmblom (verzuringindicatoren).

De LPI voor bos laat in Overijssel vanaf 1990 een lichte toename zien. De Nederlandse LPI (zie internet Fauna bos⁸) laat pas de laatste jaren een lichte toename zien.

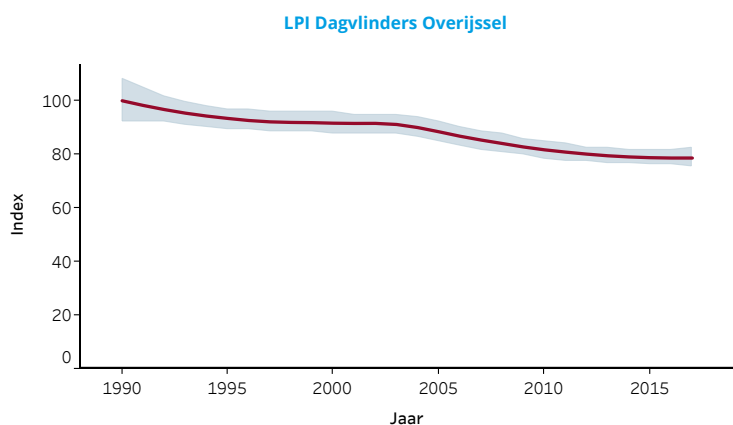
Boomklever

Lees meer:

4.5. Bossen: Veel verschillende bostypen in Overijssel

4.5.1. Broekbossen en successie

3.4 LPI Dagvlinders: trend komt overeen met landelijk beeld

matige toename	stabiel	(sterke) afname
Koninginnenpage	Citroenvlinder	Gentiaanblauwtje
Bont dikkopje	Groot koolwitje	Argusvlinder
Klein koolwitje	Klein geaderd witje	Oranje zandoogje
Oranjetipje	Groentje	Bruin zandoogje
Icarusblauwtje	Eikenpage	Heivlinder
Gehakelde aurelia	Boomblauwtje	Geelsprietdikkopje
Bont zandoogje	Groot dikkopje	Zwartsprietdikkopje
Hooibeestje	Kleine vos	Kleine vuurvlinder
	Landkaartje	Bruine vuurvlinder
	Zilveren maan	Heideblauwtje
	Koelvinkje	Kleine ijsvogelvlinder
		Dagpauwoog

Langjarig onderzoek naar insecten is schaars, zo ook in Overijssel. De soortgroepen die het meest gemonitord worden en waarvoor ook de meeste waarnemingen binnenkomen van onder meer vrijwilligers zijn dagvlinders en libellen. Sinds 1990 is de populatieomvang en verspreiding van dagvlinders in Overijssel met 20% gedaald.

De veranderingen in landgebruik en landschapsbeheer in Overijssel wijken niet af van de rest van Nederland. Onder verwijzing naar paragraaf 4.6.1 is het voor Nederland aannemelijk dat de achteruitgang van dagvlinders en libellen komt door vermessing, verzuring, gebruik van bestrijdingsmiddelen (onder andere neonicotinoïden) en de versnippering van natuurlijke leefgebieden.

De trend van de dagvlinders in Overijssel is licht afnemend. De landelijke trend (zie internet: Vlinders⁹) neemt sterker af. Dit heeft ook te maken met de soorten die in de LPI zijn meegenomen. De soorten in de Overijsselse LPI nemen minder sterk af dan de (andere) soorten van de landelijke LPI.

Oranjetipje

Lees meer:

4.6. Insecten, daar gaat het niet goed mee

4.6.1. Soorten en aantallen lopen terug

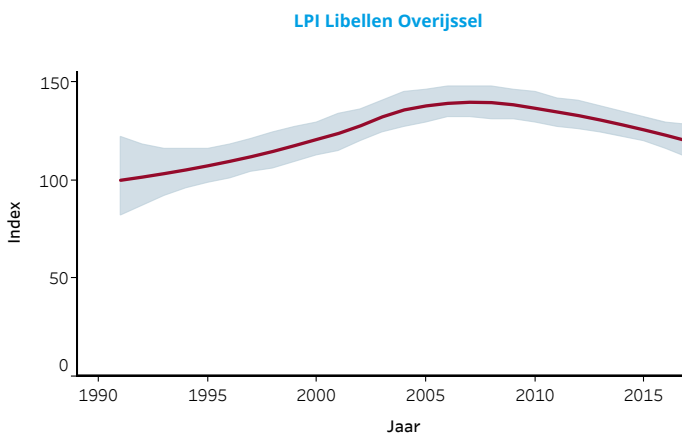
4.6.2. De intensieve landbouw heeft een belangrijk aandeel in de achteruitgang van de insecten

4.6.3. Herstel van insectenstand is zaak van lange adem

4.6.4. Er is veel maatschappelijke aandacht en vooral draagvlak voor bijeninitiatieven

4.6.5. Diversiteit insecten in wegbermen hangt af van omgeving

3.5 LPI Libellen: wisselend beeld

(sterke) toename	stabiel	matige afname
(sterke) toename	stabiel	matige afname
Bandheidlibel	Tangpantserjuffer	Gewone pantserjuffer
Weidebeekjuffer	Houtpantserjuffer	Lantaarntje
Bruine winterjuffer	Vuurjuffer	Venglazenmaker
Blauwe breedscheenjuffer	Watersnuffel	Zwarte heidelibel
Tengere grasjuffer	Maanwaterjuffer	Geelvlekheidlibel
Grote roodoogjuffer	Azuurwaterjuffer	
Kleine roodoogjuffer	Variabele waterjuffer	
Koraaljuffer	Blauwe glazenmaker	
Glassnijder	Bruine glazenmaker	
Vroege glazenmaker	Metaalglanslibel	
Paardenbijter	Viervlek	
Grote keizerlibel	Gewone oeverlibel	
Smaragdlibel	Bloedrode heidelibel	
Bruine korenbout	Bruinrode heidelibel	
Vuurlibel	Steenrode heidelibel	
	Noordse witsnuitlibel	

Geelplekheidlibel

De populatieomvang en verspreiding van libellen in Overijssel is sinds 1990 tot 2007 toegenomen, daarna is weer een lichte afname zichtbaar. De toename komt door een aangepast maaibeheer en minder meststoffen in het oppervlaktewater. De soorten van stromend water gaan het hardst vooruit tot 2007 en laten nu een stabiele trend zien. Soorten van laagveen moerassen zijn gestaag toegenomen en laten nog steeds een licht positieve trend zien. In Overijssel is dit bijvoorbeeld het geval in de Wieden en Weerribben en Olde Maten.

De libellen van vennen en hoogvenen laten echter na herstel tot 2007 een daling zien. De oorzaak hiervan is nog niet bekend¹⁰. De toename van de trend in Overijssel vanaf 1990 is minder sterk dan de toename van de landelijke trend (zie internet: Libellen¹¹). De trend in Overijssel vanaf 2006 neemt iets meer af dan de landelijke afname. Ook hier speelt dat de landelijke LPI andere soorten kent dan de provinciale LPI.

¹⁰ Nature Today, de Vlinderstichting; maart 2019

¹¹ Libellen in Nederland: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl1387-libellen>

4. Voorbeelden van gebieden en soorten

4.1 Grote variëteit van natuur en landschap in Overijssel

Overijssel kent een bijzonder grote afwisseling in landschappen. Dit brengt ook een grote variëteit aan natuur met zich mee. Zo liggen op de grens met Duitsland belangrijke hoogveengebieden als het Haaksbergerveen, Aamsveen, Witte Veer en Engbertsdijksvennen en meer landinwaarts het Wierdenseveld. Restanten van wat eens grote aaneengesloten hoogvenen waren met kenmerkende planten die gewend zijn onder arme omstandigheden te leven.

Aan de andere kant in de Kop van Overijssel ligt het grootste aaneengesloten laagveenmoeras van West-Europa: de Wieden en de Weerribben. Kenmerkend zijn de grote meren en plassen, het kraggenlandschap met de (veenmos)rietlanden en petgaten.

Verder mogen de talrijke waterlopen die we hier in Overijssel kennen niet ontbreken:

- De Dinkel aan beide zijden omzoomd door droge en natte heide, droge en natte (beekbegeleidende) bossen, afgewisseld met nog een enkel aanwezig stroomdalgrasland.
- De Regge, slingerend door natte en schrale hooilanden, dotterbloemgraslanden, droge en natte bossen.
- De Vecht met zijn oude meanders met stroomdalgraslanden, gelegen op rivierduinen en oeverwallen. Het Junner- en Arriërkoeland zijn schitterende voorbeelden van stroomdalflora.
- Langs de benedenloop van de Vecht en de oevers van het Zwarte Water kleuren de vochtige tot natte, matig voedselrijke graslanden in april en mei paars-wit van de Wilde kievitsbloem.
- De Reest met aan weerszijden natte dotterbloemhooilanden en op de hogere gronden vennetjes, droge en natte heide en hakhoutbossen.
- Langs de IJssel is ruimte gemaakt voor water en watervogels in bijvoorbeeld De Duursche Waarden bij Olst, het Engelse werk bij Zwolle en de Vreugderijkerwaard bij Westenholtte.

Onze stuwwallen dragen eveneens bij aan de variëteit in het landschap: de hoge Oldenzaalse stuwwal met zijn bossen en beken en de Sallandse Heuvelrug, Lemeler- en Archemerberg, die rijk zijn voorzien van bos en heide, afwisselend met stuifzanden en jeneverbessen. In paragraaf 4.5 gaan we dieper in op de grote diversiteit aan bossen in Overijssel.

Tot slot mogen niet de Blauwgraslanden onvermeld blijven, want die behoren tot de meest bijzondere elementen van de Overijsselse natuur vanwege de vele bijzondere plant- en diersoorten, waaronder blonde zegge en aardbeivlinder. De totale oppervlakte van het Natuurnetwerk in Overijssel bedraagt ongeveer 62.500 hectare.

4.2 Natuur onder druk: dit geldt ook buiten het Natuurnetwerk Nederland in Overijssel en het Natura 2000-netwerk

Veel soorten komen voor in natuurgebieden die deel uitmaken van het Natuurnetwerk Nederland in Overijssel (NNN) of Natura 2000-netwerk. Voor deze soorten kunnen Natura 2000-maatregelen gunstig uitpakken en op den duur leiden tot een toename in aantallen en verspreiding.

Helaas geldt dit niet voor veel soorten die buiten het Natuurnetwerk Nederland in Overijssel (NNN) en Natura 2000-gebieden voorkomen. Als de schaalvergroting en versnippering hier verder voort zal gaan, komen de soorten van het agrarisch cultuurlandschap nog verder onder druk. Voor weidevogels, akkervogels en veel insecten blijft de toekomst daardoor ongewis, tenzij er maatregelen worden getroffen die hun leefgebied kunnen herstellen. Hetzelfde geldt voor plantensoorten van cultuurgrasland, slootkanten en sloten maar ook voor de macrofauna in sloten.

Spreeuw

4.2.1. Historie ontwikkeling heide als beeld voor ontwikkeling biodiversiteit

De ontwikkeling van de heide in de afgelopen 100 jaar vertoont overeenkomst met hoe het met de biodiversiteit is gegaan in die periode.

In het begin van de 19e eeuw was Overijssel voor een derde bedekt met heide. Boeren lieten hier vee grazen en er werd geplagd voor de potstallen op de gemeenschappelijke gebruikte gronden (zie figuur 1). Na de verdeling van alle heidevelden tussen 1840 en 1870 (markedeling) ontstond er de ruimte voor particulier initiatief om de heide te ontginnen. Veel heide is ontgonnen tussen beide wereldoorlogen. Tot in de jaren zestig werd heide ontgonnen of heide ging 'verloren' door bosopslag. Relatief grote heidevelden zijn behouden gebleven in het Buurserzand, op het landgoed Twickel, Rechterense veld, Boetelerveld, op Archemer-Lemelerberg en op de Sallandse heuvelrug (zie figuur 3).

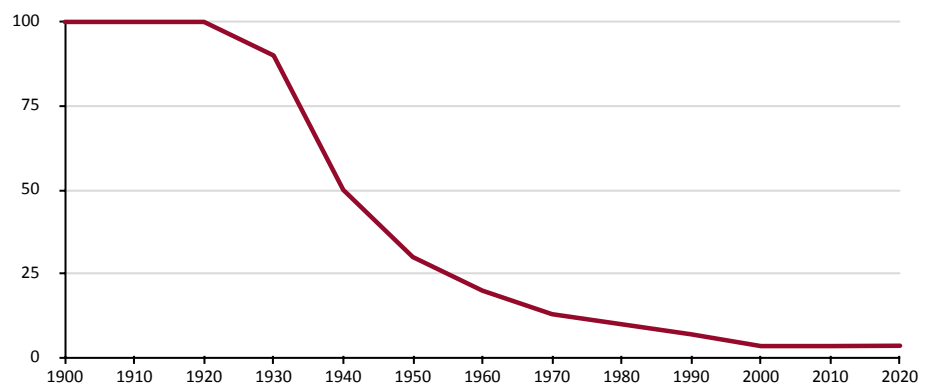
Sinds 1992 zijn duizenden ha landbouwgrond omgevormd naar natuurgebied. Hierbij is ook weer heide ontstaan. Het grootst zijn de Cirkels van Mander of Jannink (bijna 19 ha). Op de Sallandse heuvelrug is de afgelopen 25 jaar heide in oppervlak toegenomen door kap van bos (wat tot in 19e eeuw heide was).

Figuur 1. De heide in Midden Overijssel bijna honderd jaar geleden.¹²

In meerdere opzichten is het van belang dat er een open verbinding is tussen de heide en het landbouwgebied, zodat dieren makkelijk voedsel kunnen zoeken en rusten. Dit is ook van belang voor verbetering van het leefgebied van het Korhoen. Ook in het kader van het realiseren van Natura 2000-doelen vergroten en verbinden we de komende jaren heidevelden (o.a. op de Archemerberg).

Het oppervlak nieuwe heide ontstaan uit boerenland is een klein oppervlak in verhouding tot wat in de vorige eeuw verloren is gegaan (zie figuur 2). Dit beeld is ook illustratief voor de ontwikkeling van de biodiversiteit. Die is de afgelopen 100 jaar ook sterk achteruitgegaan. De LPI's uit hoofdstuk 3 kijken terug tot 1990, waardoor de indruk kan ontstaan dat het met de achteruitgang wel mee valt. Het bredere perspectief is dat de biodiversiteit in de afgelopen eeuw enorm achteruit is gegaan, maar dat deze achteruitgang nu tot staan lijkt te zijn gebracht.

Figuur 2. Het oppervlak heide in Overijssel sinds 1900 (data analyse Provincie/BI), waarbij het oppervlak in 1990 op 100 is gezet (Indexwaarde).

¹² Nijland, G.J., 1927. Mijn land I. Overijssel. Bussink.

Nieuwe droge heide uit landbouwgrond bij de Eese

Beundersveld op landgoed Twickel met mooi ontwikkelde Vochtige heide

4.3 Kenmerkende soorten voor Overijssel

Onder al de verschillende planten en dieren die in Overijssel voorkomen zijn er 12 waarvan meer dan 50% van de Nederlandse populatie in Overijssel voorkomt. Om die reden voelen wij voor deze soorten een extra verantwoordelijkheid. Met een deel van die soorten gaat het goed en is de trend wat betreft aantallen licht positief of constant/stabiel. Maar daarnaast is bij aantal ook een negatieve trend waar te nemen (zie tabel 1).

Soort	Voorkomen	Trend	Opmerkingen
Grote vuurvliender	In Weerribben en Wieden	Afname	Verruiging en verdroging van leefgebied
Zilveren maan	NW Overijssel en hellingveentjes Sallandse Heuvelrug	Stabiel	Gebaat bij afgestemd maai-beheer
Donkere waterjuffer	Weerribben is de enige locatie in Nederland!	Afname	Verlanding (dichtgroeien) van voortplantingswateren
Kruipend moerasscherm	Overstromingsgrasland met name rond Deventer	Toename	Mede door ontwikkeling bekkens voor wateropvang
Steenanjer	Droge graslanden (stroomdalgraslanden langs de Vecht en Dinkel)	Afname	Kwetsbaar en te kleine restpopulaties
Stijf struisriet	Met name trilveen en slootkanten in De Wieden en Staphorst	Afname	Verzuring van trilvenen en achterwege laten beheer in boerenland
Vetblad	Vochtige heide in Twente	Stabiel	Misschien herintroductie nodig via uitgelegd maaisel
Wilde kievitsbloem	Matig voedselrijkere hooilanden langs Zwarte Water en Vecht	Stabiel	Er is al veel gedaan voor deze soort
Moerashoning-zwam	Veenmosrietland in NW Overijssel	Onbekend	Gebaat bij Natura 2000-maatregelen
Otter	Waterrijke gebieden West en Noord Overijssel	Toename	Daardoor ook meer verkeersslachtoffers
Grote karekiet	NW Overijssel en IJsseldelta	Afname	Verwildering broedhabitat
Korhoen	Sallandse Heuvelrug	Afname (nagenoeg verdwenen)	Vooral het ontbreken van geschikt biotoop met bijbehorende insectenleven voor de overleving van de kuikens
Geel schorpioenmos	Meppelerdieplanden, Kiersche wijde	Stabiel	De enige grote populatie bevindt zich in Overijssel

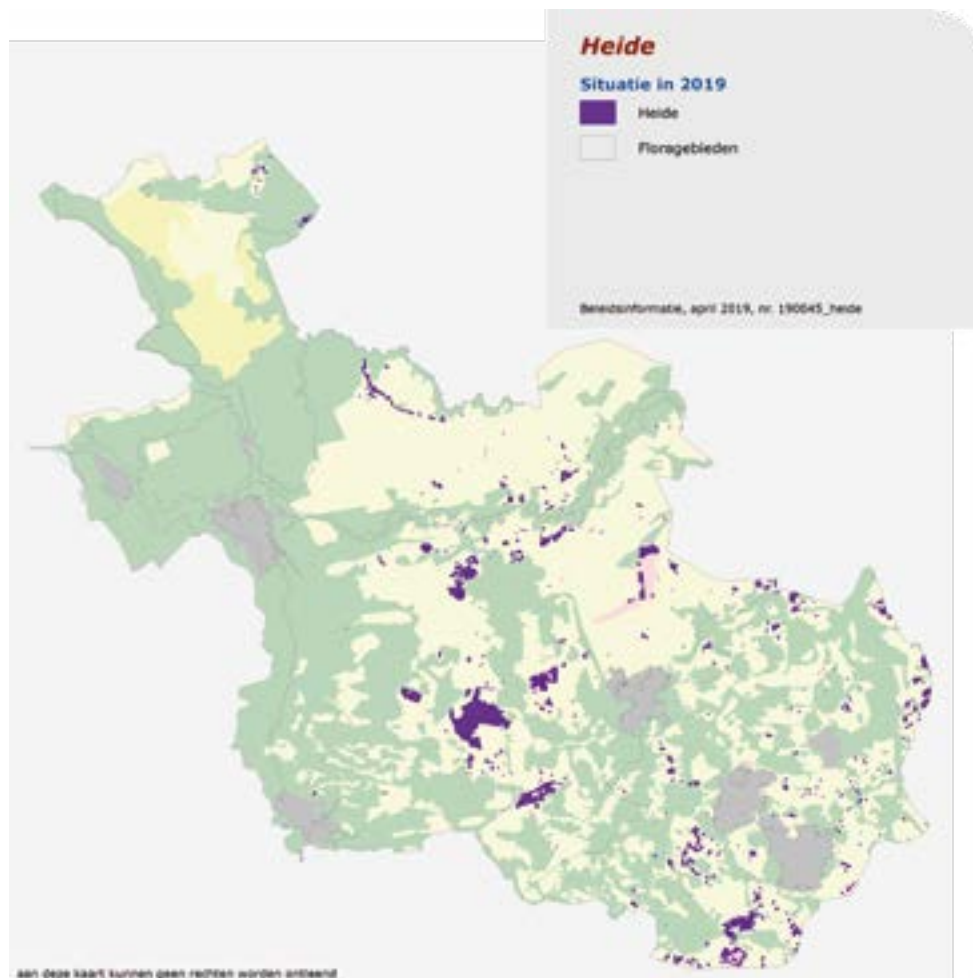
Tabel 1. Rode lijst soorten in Overijssel; waarvan meer dan 50% van de Nederlandse populatie in Overijssel voorkomt (overzicht beperkt tot dagvlinders, libellen, vaatplanten, bladmossen, zoogdieren en broedvogels)

Moerashoningzwam

4.4 Heide geniet Europese bescherming

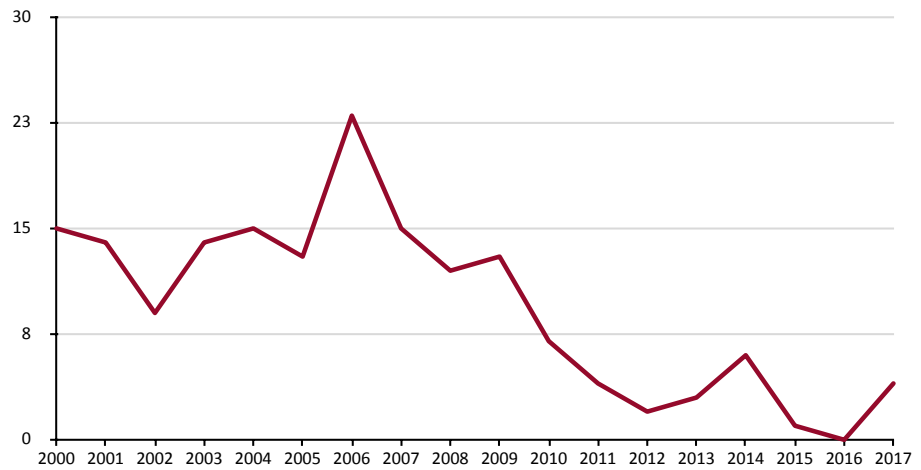
Heide bestaat uit vegetaties van vooral Struikheide, Dopheide, bosbessen of de grassen Bochtige smele en/of Pijpenstrootje. Het gaat om heel schrale, veelal zandige, soms venige bodems. Als gevolg van vermesting en verdroging verdringen grassen als Pijpenstrootje of Bochtige smele de heide. Het overgrote deel van de heide in Overijssel is gelegen binnen Natura 2000 gebieden die Europese bescherming genieten.

Figuur 3. De verspreiding van de heide in Overijssel. Het gaat om enkele relatief grote heidevelden en veel kleine versnipperd gelegen velden die geïsoleerd liggen van andere velden. De figuur geeft ook de gemeente grenzen¹³.

4.4.1. Korhoen populatie op rand van verdwijnen.

Op de Sallandse heuvelrug heeft het Korhoen haar laatste Nederlandse bolwerk. Ooit kwam het Korhoen in grote aantallen ook buiten de heidevelden in kleinschalig cultuurlandschap voor. Intensivering van het landgebruik dwong de soort terug naar de heide. Al jaren neemt de populatie af (zie figuur 4). Sinds 2016 worden op de Sallandse heuvelrug jaarlijks 25 dieren bijgezet die gevangen zijn in Midden Zweden. Het lukt de populatie (nog) niet om zich te herstellen. Zo is ze nog niet bestand tegen haar natuurlijke vijanden, zoals de Havik die volwassen dieren vangt en eet. Het grootste knelpunt echter lijkt vooral met de beschikbaarheid van voedsel (zoals rupsen en kevers) samen te hangen. Dit is van grote invloed op de overlevingskans van kuikens. De stikstof-depositie lijkt hiervan de oorzaak. Stikstof in de bodem leidt tot meer stikstof in het bladgroen. Rupsen die hiervan eten krijgen te veel stikstof binnen in relatie tot andere mineralen en gaan dood.

Figuur 4. Aantal Korhanen op de Sallandse heuvelrug vanaf 2000¹⁴. De afgelopen jaren zijn steeds Zweedse dieren bijgezet.

Korhoen

14 Jansman, H.A.H., R. Buij, G.A. de Groot & M. Hammers. 2014. Doorstart van het Nederlandse Korhoen. Oorzaken van achteruitgang en mogelijkheden voor behoud. Alterra-rapport. Ten Den, P. & F. Niewold, 2017. De Korhoenpopulatie van de Sallandse heuvelrug in 2017.

4.4.2. Verbindingszone werkt voor de Adder

De Adder is een soort die heel gevoelig is voor versnippering. De trend voor de Adder is de afgelopen 20 jaar positief, maar verhuult dat veel leefgebied verloren is gegaan met het omvormen van heide naar landbouwgrond tussen 1920 en 1970. De Adder verplaatst zich wel door heide en soms schraallanden maar zal zich niet snel in een andere omgeving wagen. Door geschikte verbinding zones te maken krijgt de Adder weer meer kansen. Op de Woldberg is met succes een heide op camping de Hoogte naast het landgoed De Eese met nog een populatie Adders verbonden met een nieuwe heide. Dankzij de verbinding zone is de soort ook in de nieuwe heide verschenen (zie figuur 5).

Adder

Figuur 5. Succesvolle verbinding zone voor de Adder bij de Eese. a. in jaren negentig herstelde heide met grafheuvels, b. verbinding zone uit ca. 2008, c. populatie adders in oude vochtige heide. Dit is één van de eerste heide verbindingen die is gerealiseerd, waarbij twee geïsoleerd liggende heidevelden zijn verbonden waarvan de adder direct profijt heeft gehad¹⁵

4.5 Bossen: Veel verschillende bostypen in Overijssel

Een groot deel van de natuur binnen het Natuurnetwerk Nederland in Overijssel bestaat uit bos. Bos is daarbij een verzamelnaam voor diverse typen bos, die elk hun eigen specifieke levensgemeenschap van planten en dieren herbergen. Dit geeft een grote biodiversiteit. In Overijssel komen veel verschillende bossoorten voor:

- Naaldbossen: vaak op voormalige heidegronden (zeer droge en schrale gronden), met dominantie van Groveden, Zwarteden, Douglasspar en Zilversparen.
- Gemengde bossen: als voorgaand, waarbij door bosvorming ook loofbomen als Ruwe berk, Zomereik, Amerikaanse eik, Inlandse vogelkers, Amerikaanse vogelkers, Lijsterbes en sporkehout zich gevestigd hebben.
- Berken-eikenbossen: loofbossen op droge, schrale gronden, gerelateerd aan Oude eikenbossen.
- Beuken-eikenbossen: op droge, maar voedselrijke gronden, vaak op landgoederen, zoals bijv. Landgoed Egheria bij Oldenzaal.
- Eiken-haagbeukenbossen: loofbossen van matig vochtige, leemhoudende en matig voedselrijke gronden.
- Beekbegeleidende bossen: deze groep van bossen omvat een aantal typen die in meer of mindere mate onder invloed van beekwater staan (inundatie, kwel). Afhankelijk van de mate waarin dit plaatsvindt onderscheiden we bronbeekbossen (incidentele overstromingen met schoon water), Essen-iepenbos (regelmatige overstromingen) en Essenbroekbossen (hele jaar kwelinvloed).
- Rivierbegeleidende bossen: hiertoe worden de hardhoutoibossen (incidentele overstroming) en de zachthoutoibossen (vrijwel iedere winter overstromend) gerekend.
- Laagveenbossen: dit zijn broekbossen met Zwarte els of Berk. Het zijn bossen van kletsnatte gebieden, als gevolg van de invloed van uittredend grondwater (kwel, vooral in Twente) of omdat een gebied jaarrond heel nat is (Noordwest-Overijssel). De bodem is in de regel venig. In het bos groeien soorten als Moeraszegge of Moerasvaren.

Veel van deze naald- en gemengde bossen zijn in het verleden aangeplant, vooral na de markedeling tussen 1840 – 1870 en het zijn soms oude landgoedbossen.

Elzenbroekbos in de Weerribben (met op voorgrond grasland vol met Pinksterbloemen)

4.5.1. Broekbossen en successie

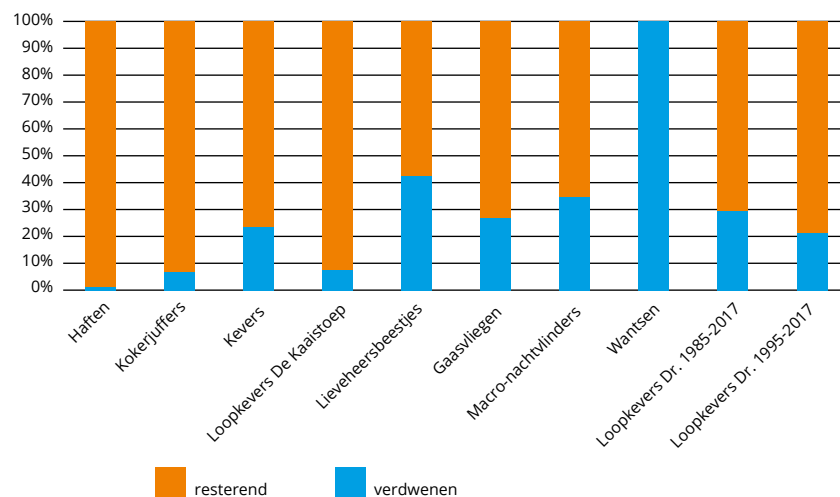
Het grootste oppervlak broekbos ligt in de Wieden en Weerribben met een oppervlak van enkele honderden hectares. Deze bossen zijn na de Tweede wereldoorlog ontstaan door het afnemende beheer van rietlanden. Ze ogen natuurlijk en zijn door de mens met rust gelaten. Een van de natura 2000-maatregelen in de Wieden en de Weerribben is er tot 2032 op gericht om een deel van het oppervlakte broekbos om te vormen naar open water. Doel hiervan is om de successie van verlanding naar dichtgroei te stimuleren. Dit komt de soortenrijkdom ten goede. Elders in de provincie zijn broekbossen schaars en in veel gevallen verdroogd. Verdroging betekent dat er mineralen vrijkomen en heeft daarmee een vermes-tend effect. Het heeft geleid tot een toename van soorten die bij hogere stikstof gehalten gedijen zoals Braam, Framboos en Hennegras.

4.6 Insecten: daar gaat het niet goed mee

Naar aanleiding van een aantal gepubliceerde onderzoeken is de achteruitgang van insecten veel in het nieuws¹⁶. Speelt dit ook in Overijssel en wat draagt ons huidige natuurbeleid bij aan het behoud van deze soorten?

4.6.1. Soorten en aantallen lopen terug

Zowel de totale diversiteit aan soorten als de aantallen binnen populaties en de biomassa van insecten lopen terug. Dit blijkt uit resultaten van grootschalig en langjarig Duits-Nederlands onderzoek¹⁷, uitgevoerd in 63 Duitse natuurgebieden met gegevens vanaf 1989. De Duitse resultaten laten zich vertalen naar de Nederlandse situatie: hier zijn vergelijkbare trends waarneembaar¹⁸ (zie figuur 6). Wij beschikken niet over cijfers die een beeld geven van de situatie in Overijssel, maar wij hebben geen redenen om aan te nemen dat de situatie voor Overijssel afwijkt.

Figuur 6. Achteruitgang van verschillende soortgroepen insecten in Nederland¹⁹.

16 o.a. artikelen in Trouw 2017, 2018; Rapport Insectensterfte Tweede Kamer, april 2018. Kleijn et al, 2018. Achteruitgang insectenpopulaties in Nederland: trends, oorzaken en kennislacunes. Wageningen Universiteit, Wageningen Environmental Research, Biometris Wageningen University and Research, De Vlinderstichting, EIS Kenniscentrum Insecten

17 Hallmann CA et al. 2017. More than 75 percent decline over 27 years in total flying insect biomass in protected areas. PLoS ONE 12(10): e0185809. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0185809>

18 Radboud Universiteit Nijmegen, 2017

19 <https://www.ru.nl/nieuws-agenda/nieuws/vm/iwwr/2018/nederland-dramatische-afname-insecten/>

4.6.2. De intensieve landbouw heeft een belangrijk aandeel in de achteruitgang van de insecten

Net als voor de teruggang van veel andere soorten is niet één oorzaak aan te wijzen, meerdere factoren dragen gezamenlijk bij aan de achteruitgang van insecten. Als hoofdoorzaken worden landelijk gezien een aantal factoren genoemd die zich afspelen in het landelijk gebied: intensivering van het agrarisch landgebruik, gebruik van stikstof en fosfaat en bestrijdingsmiddelen (waaronder de Neonicotinoiden) en versnippering van het leefgebied. .

4.6.3. Herstel van insectenstand is zaak van lange adem

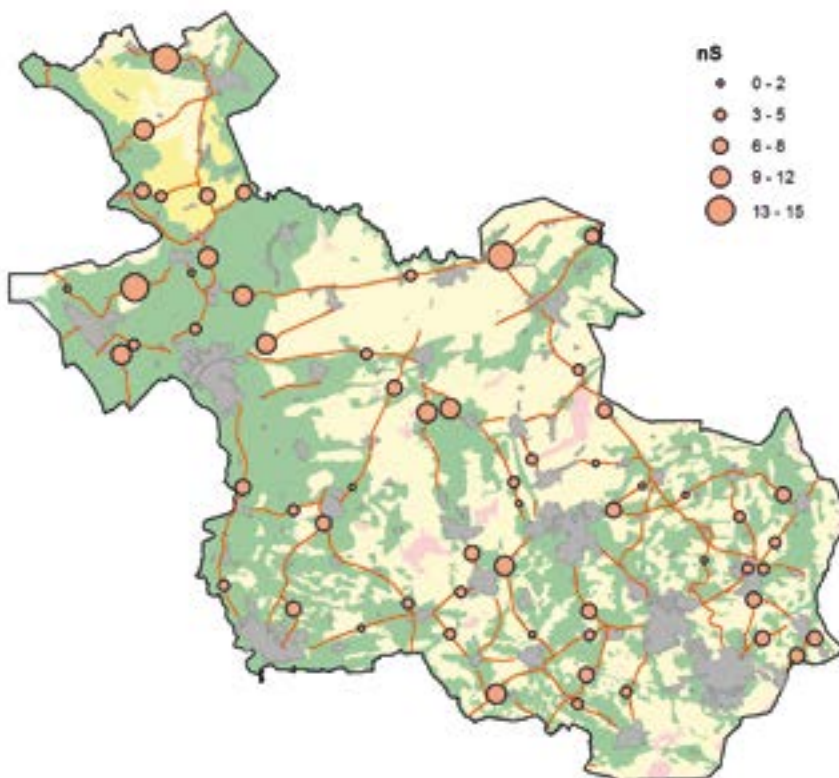
Daar waar de belangrijkste oorzaak van de achteruitgang van de insectenstand ligt bij de intensivering van het agrarische landgebruik, ligt ook de oplossing voor de hand. Er lopen al veel initiatieven om agrarisch ondernemers te stimuleren de overstap te maken naar een natuurinclusieve landbouw. Maar voor wezenlijk herstel van de insectenstand zijn ook aanpassingen in het (rijks-)beleid voor mest en gewasbescherming nodig.

4.6.4. Er is veel maatschappelijke aandacht en vooral draagvlak voor bijeninitiatieven

Mede naar aanleiding van een motie van Provinciale Staten van Overijssel (Wis-sink, Eshuis 11.11.2015) hebben wij initiatief genomen om een bijenagenda op te stellen. Dit hebben wij samen gedaan met Natuur- en milieuorganisaties, bedrijven, imkers, en LTO Noord. Het streven is gericht op een samenhangend Overijssels bijenlandschap met voldoende voedsel en nestgelegenheden. Dit heeft er toe geleid dat de provincie begin 2018 de nationale bijenstrategie heeft ondertekend.

4.6.5. Diversiteit insecten in wegbermen hangt af van omgeving

Wij hebben in 2018 onderzoek gedaan naar de insectenstand in de wegbermen van de provinciale wegen²⁰. In figuur 7 zijn de onderzochte bermen weergegeven.

Het totaal aantal soorten dat wij in de bermen hebben aangetroffen is vergelijkbaar met andere onderzoeken die zijn uitgevoerd in bermen. De eerste voorzichtige conclusie uit het onderzoek is dat de kwaliteit van de fauna van vliegende insecten in wegbermen in Overijssel mede afhankelijk is van de kwaliteit van de omgeving van de wegberm. Wegbermen in natuur of natuurlijke omgeving herbergen een rijkere insectenfauna dan wegbermen in agrarisch gebied. In die laatste categorie zijn wegbermen naast mais nog veel armer.

Figuur 7. Wegen betrokken bij het onderzoek naar de aanwezigheid van insecten in de bermen. 'nS' geeft het aantal soorten bijen per onderzoekslocatie weer.

²⁰ Zeegers, T., J.T.Smit & L. Slikboer, 2018. Nulmeting insecten van ecologisch beheerde bermen in Overijssel. EIS rapport 2018-16

4.7 Met de otter gaat het goed!

De Otter was tot in de eerste helft van de vorige eeuw talrijk aanwezig in Nederland. Door watervervuiling met PCB's, toenemende verkeersdruk, versnippering van hun habitat (leefruimte) en uitbreiding van de visserij nam de populatie af. In 1989 stierf de laatste Otter in Friesland en was het dier in Nederland uitgestorven. Het ministerie van LNV heeft besloten tot herintroductie van de Otter en tussen 2002 en 2008 zijn 31 otters afkomstig uit Oost-Europa uitgezet in het Wieden-Weerribbengebied in Overijssel²¹

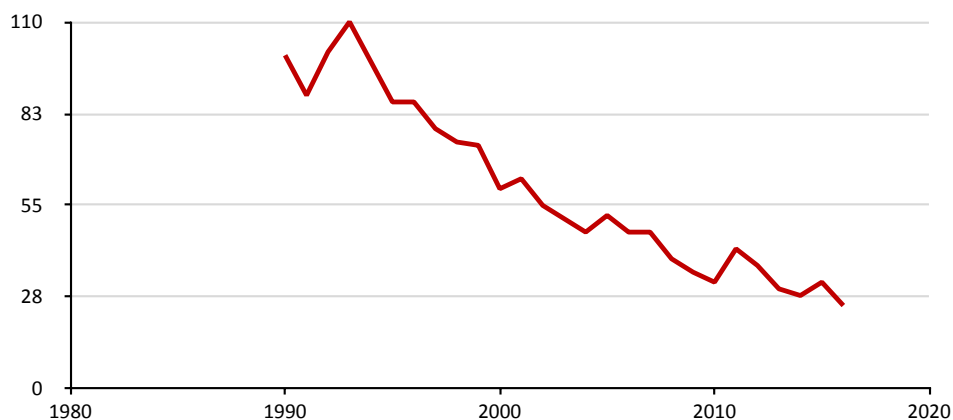
De totale Nederlandse populatie groeit en wordt geschat op ca. 275 individuen. Het uitzetgebied Wieden-Weerribben vormt de kernpopulatie met een geschat aantal van 80 - 85 dieren²². Er sneuvelen nog wel otters in het verkeer. Daarom treffen wij maatregelen om het aantal verkeersslachtoffers te beperken.

Otter

4.8. Grote karekiet: sterk afhankelijk van lokale factoren

Met veel broedvogels van laagveenmoeras en rietland gaat het goed. Hun aantallen kunnen sterk fluctueren, maar over de jaren is de situatie stabiel (bijv. Kleine karekiet, Snor, Sprinkhaanrietzanger). Met de Grote karekiet gaat het niet goed (zie

Figuur 8. Trend van de Grote karekiet in Overijssel (Y-as is index)²³

21 Niewold, F.J.J., D.R. Lammertsma, H.A.H. Jansman & A.T. Kuiters (2003). De Otter terug in Nederland; eerste fase van de herintroductie in Nationaal Park De Weerribben in 2002. Alterra rapport 852.

22 Kuiters, A.T. & D.R. Lammertsma (2018). Actualisatie van infrastructurele knelpunten voor de otter. Wageningen Environmental Research, rapport 2915.

23 SOVON [vrijwilligers, broedvogelmeetnet BMP]

Grote karekiet

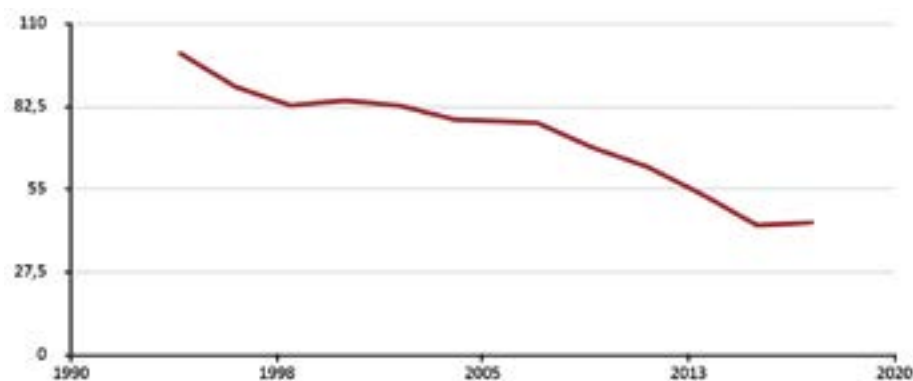
figuur 8). Belangrijke populaties kwamen voor langs de randmeren, waar de soort broedt in de oevers met in het water staand riet (water-rietland). Langs het Zwarte meer is de soort nog steeds te horen, maar uit de Wieden en Weerribben is de Grote karekiet verdwenen. Lokale factoren lijken van belang, zoals de afname van de kwaliteit van het riet, te weinig ongemaaid riet of de vraat door Grauwe ganzen.

4.9. Weidevogels hebben het zwaar

De belangrijkste weidevogelgebieden van Overijssel liggen in West-Overijssel, zoals de IJsseldelta, het Staphorsterveld, Giethoorn-Wanneperveen en de Barsbeker Binnepolder.

Lokaal worden successen geboekt in weidevogelreservaten of in clusters met agrarisch natuurbeheer. Ondanks deze inspanningen neemt de weidevogelpopulatie in Overijssel en Nederland nog steeds af. Belangrijkste oorzaak van de afname is de verregaande intensivering van de landbouw. Daarnaast is de predatiedruk (vooral van de vos) de afgelopen jaren sterk toegenomen. In een afnemende populatie-omvang neemt ook de invloed van predatie toe²⁴.

Zowel kritische soorten (bijvoorbeeld Grutto en Veldleeuwerik), maar ook een algemene soort als de Kievit laten een negatieve trend zien (figuur 9).

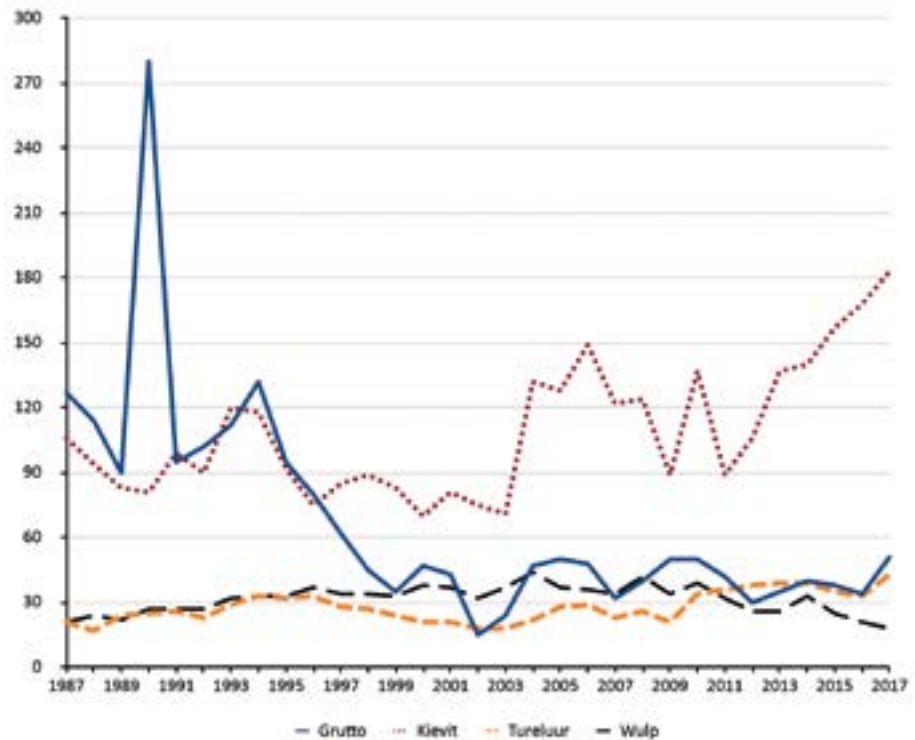
Figuur 9. Trend van 5 weidevogels in Overijssel²⁵

24 Actieplan weide- en akkervogels Overijssel 2018-2021, juni 2018

25 Bremer, P., provincie Overijssel, 2019

Dat door veel inspanningen met het juiste beheer en het treffen van maatregelen behoud van een goede weidevogelstand mogelijk is, zien we in het weidevogelreservaat Giethoorn-Wanneperveen.

Sinds 1987 is hier onderzoek uitgevoerd naar de ontwikkeling en het effect van het beheer op de weidevogelstand. Vanaf circa 1995 deed de vos zijn intrede in het reservaat, waarna de weidevogelstand verder afnam. Sinds 1997 zijn er in en om het gebied maatregelen genomen om de vos kort te houden waarna de situatie is gestabiliseerd en voor de Kievit zelfs een toename (zie figuur 10).

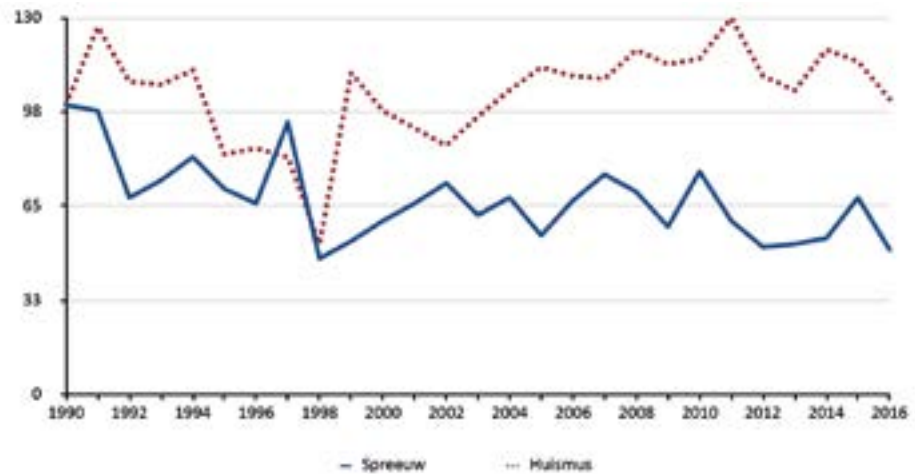

Figuur 10. Broedparen van de kievit, grutto, tureluur en wulp in het weidevogelreservaat Giethoorn-Wanneperveen (252 ha) 1987-2017²⁶.

²⁶ Brandsma, O.H., 2018. Herstel weidevogelstand in het weidevogelreservaat Giethoorn-Wanneperveen na kort houden vos. De Levende Natuur 119(6): 249-255.

4.10 Vogels wonend bij mensen

Diverse vogelsoorten leven in de directe omgeving van de mens. Ze broeden onder dakpannen, in gaten of in een schuur. Spreeuw en Huismus zijn soorten die een ieder kent. De Spreeuw vertoont een negatieve trend, de Huismus blijft in Overijssel stabiel (zie figuur 11). Spreeuwen zijn voor het succesvol broeden afhankelijk van de beweide graslanden waar ze begin mei de emelten en andere insecten kunnen verzamelen voor hun jongen. De negatieve trend lijkt samen te hangen met het feit dat er minder vee buiten loopt. De Huismus zoekt het voedsel voor de jongen op korte afstand van de nesten. De soort heeft belang bij groene tuinen met veel struiken en kruiden en weinig steen.

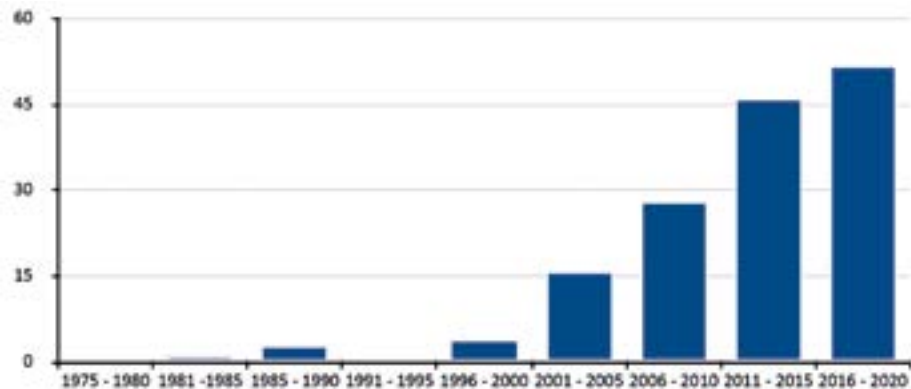
Figuur 11. Trend van twee vogelsoorten in Overijssel die direct bij de mens wonen in huizen, schuren en boerderijen.

Huisemus

4.11 De stad: leefgebied voor nieuwe planten

Steden en dorpen vormen een leefgebied voor veel planten en dieren. Ze leven in tuinen, parken, in watergangen of op industrieterreinen. Het zijn soorten die in staat zijn dicht bij de mens te leven; die inspelen op het milieu dat de mens heeft gemaakt. Veel plantensoorten die verwilderen worden vaak het eerste in steden gevonden. Ook soorten van elders, vanuit andere delen van Europa en elders in de wereld, gedijen soms goed in de stad. Het heeft onder andere van doen met het klimaat (iets hogere temperatuur, minder vorst) wat in de bebouwde omgeving gunstiger is dan op het platteland. Veel aangevoerde soorten slaan trouwens niet aan of blijven tamelijk zeldzaam. Een heel succesvolle soort is het Bezemkruiskruid, dat zich in de Overijsselse steden heeft gevestigd (zie figuur 12). Het heeft zich vanuit het zuiden van het land via spoorwegen en vierbaanswegen verspreid naar de steden, waar het gedijt op braakliggend terrein en industrieterrein, tussen stenen, tegels en in overhoekjes.

Figuur 12. Het aantal vindplaatsen van Bezemkruiskruid in Zwolle vanaf de jaren tachtig²⁷

Bezemkruiskruid

5. Wij ondernemen veel acties voor behoud en verbetering van biodiversiteit in Overijssel

Eerder in deze rapportage hebben wij de belangrijkste oorzaken genoemd die ten grondslag liggen aan de achteruitgang van de biodiversiteit. Het gaat daarbij vooral over het grondgebruik en de verzuring, verdroging en vermessing in het landelijk gebied. Binnen de mogelijkheden die ons tot beschikking staan zetten wij maximaal in om de achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen. In onze omgevingsvisie beschrijven wij onze aanpak. Wij maken hierbij onderscheid in passieve en actieve maatregelen.

Passieve maatregelen

Op verschillende manieren dragen wij bij aan het behoud en versterking van de biodiversiteit in Overijssel. Zo hebben wij een rol als passieve beschermer door toezicht op naleving van de Wet Natuurbescherming. Het doden en verstoren van beschermde soorten is niet toegestaan tenzij daar specifieke, in de wet genoemde, redenen voor zijn.

Actieve maatregelen

We zetten in op het behouden en versterken van de rijkdom aan plant- en diersoorten. Daarbij richten wij ons niet zozeer op het behouden van specifieke planten of dieren. We richten ons juist op het verbeteren van de leefomstandigheden voor planten en dieren. Dit doen wij door:

- De realisatie van het Natuurnetwerk Nederland Overijssel (NNN).
In het Natuurbeheerplan provincie Overijssel²⁸ staan onze kaders voor de uitvoering van het natuur- en landschapsbeheer in Overijssel. Het Natuurbeheerplan geeft aan waar welke natuur aanwezig is en welke beheerdoelen hiervoor gelden. Daarnaast financieren wij een aanzienlijk deel van de kosten voor de ontwikkeling en het beheer van natuur met subsidies. Het Natuurbeheerplan vormt de basis voor de aanvraag van deze subsidies.
- Herstel- en beheermaatregelen uitvoeren in de 24 Overijsselse Natura 2000-gebieden.
Met het uitvoeren van deze maatregelen versterken wij de biodiversiteit. Jaarlijks rapporten we aan provinciale staten over de voortgang²⁹ In de Uitwerkingsgebieden Ontwikkelopgave Natura 2000 nemen we (herstel)maatregelen om de juiste terreincondities voor de gestelde Natura 2000-doelen te realiseren. Het gaat hier vooral om (herstel)maatregelen in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof.
- Uitvoering van het programma Natuur voor Elkaar.
Ook buiten het NNN, in het landelijk gebied en in de stad, versterken we de natuur en zorgen we voor samenhang tussen diverse gebieden met natuurkwaliteiten. Die versterking van de natuur buiten het NNN combineren we zoveel mogelijk en op verschillende manieren met andere functies van natuur(gebieden) en het gebruik door de mens. Via het programma Natuur voor Elkaar stimuleren we natuurinclusieve landbouw en natuurinclusief bouwen, het vergroenen van steden en dorpen (de schoolpleinen bijvoorbeeld), natuurvriendelijk bermbeheer en de Overijsselse bijenbeweging. Ook ondersteunen we specifieke maatregelen voor Overijsselse soorten met een

28 zie https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2018/09/natuurbeheerplan_overijssel_2019.pdf

29 Zie https://jaarverslag2017.overijssel.nl/assets/docs/2017_Jaarverslag_EHS_N2000.pdf

negatieve trend waarvoor het gangbare beleid onvoldoende soelaas biedt (Aandachtsoorten).

- Ondersteunen van het agrarisch natuurbeheer.

Wij hebben leefgebieden aangewezen voor te beschermen en te beheren planten, weidevogels en andere dieren. We werken hierbij nauw samen met de collectieven voor agrarisch natuurbeheer. Om de achteruitgang van de weidevogels tegen te gaan zijn wij in 2018 gestart met de uitvoering van het Actieplan Weidevogels.

- Aanleg en beheer van landschapselementen.

Landschapselementen spelen een belangrijke rol bij het behoud en versterken van soorten. Mede daarom zetten wij in op een goed beheer van het landschap met de inwoners van Overijssel. Met bewoners en/of agrariërs maken we afspraken over het beheer, de aanleg en het herstel van landschapselementen. Als kader hiervoor hanteren wij de catalogus Gebiedskenmerken Overijssel (Catalogus gebiedskenmerken).

6. Verzameling van gegevens

Overzicht bronnen waar vooral vrijwilligers gegevens verzamelen over de kwaliteit van de natuur:

Naam	Soort monitoring	Bedoeld voor:
Monitoring in het kader van de subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL)	Monitoring van de natuur waarvoor de provincie beheersubsidie verstrekt.	Dit levert informatie op over de kwaliteit en kwaliteitsontwikkeling van natuurterreinen. Informatie is van belang voor beleids- en beheerkeuzes. De kartering omvat vegetatiekarteringen die van belang zijn voor N2000 (basis Habitattypenkaart)
Natura 2000-monitoring	Monitoring van aangewezen soorten en habitattypen in Natura 2000 gebieden.	Van belang voor de evaluatie en herziening van de Natura 2000 beheerplannen.
Monitoring in het kader van Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLB)	Monitoring van doelsoorten uit het ANLB.	Geeft inzicht in de effectiviteit van het agrarisch natuurbeheer in open gebieden en landschap met groene dooradering.
Monitoring procesindicatoren	Monitoring van de maatregelen in PAS-gebieden.	Brengt in beeld of de verwachte (positieve) effecten van de PAS-maatregel optreden in de N2000 gebieden
Meetnet boerenlandvogels	Monitoring van vogels gebonden aan het boerenland.	Provinciaal meetnet dat onderdeel uitmaakt van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM-meetnet) weidevogels en het landelijk meetnet voor het ANLB vult landelijk meetnet aan ten behoeve van informatie op provinciaal niveau
Vegetatiemeetnet Overijssel	Monitoring van planten op vaste meetpunten.	Provinciaal meetnet dat onderdeel uitmaakt van het Landelijk Meetnet Flora. Levert informatie op over de vegetatie-ontwikkeling en de toestand van bodem en water in verschillende gebieden.
Meetnet faunaverkeerslachtoffers	Wekelijkse tellingen van alle provinciale wegen of aangereden dieren	Dit meetnet levert data voor evaluatie van faunavoorzieningen en vaststellen van knelpunten.
Meetnet Korstmossen	Monitoring gemiddeld een maal per 6 jaar	Provinciaal meetnet voor luchtkwaliteit (ammoniak)
Netwerk Ecologische Monitoring (NEM)	Het gaat om door vrijwilligers verzamelde data van verschillende plant- en diergroepen, o.a. Vlindermeetnet (Vlinderstichting) Libellenmeetnet (Vlinderstichting) Meetnet kolonievogels (SOVON) Broedvogel Monitoring (SOVON) Meetnet reptielen (RAVON) Meetnet terrestrisch korstmossen (BLWG) Meetnet bospaddenstoelen (NMV) Meetnet winterverblijven vleermuizen (Zoogdierverseniging)	Van belang voor opstellen van Rode lijsten, voor bepalen trends in N2000 gebieden
FBE meetnetten	Tellingen zomerganzen Reewildtellingen FaunaRegistratieSysteem (data afschot)	Van belang voor ontheffingen/ vrijstellingen, van belang voor faunabeheer
Ecologisch meetnet Waterschappen	Ecologisch meetnet oppervlaktewater	Abiotiek en biotiek gericht op waterkwaliteit

Bronnen

- 1 <https://www.binnenlandsbestuur.nl/Uploads/2018/12/VoortgangsrapportageNatuur-4-provincies-LNV-definitief.pdf>
- 2 NNN: natuurnetwerk Nederland in Overijssel, voormalige EHS
- 3 https://jaarverslag2017.overijssel.nl/assets/docs/2017_Jaarverslag_EHS_N2000.pdf
- 4 Verweij, Richard, 2018, Natuurindicatoren voor de Provincie Overijssel (concept-resultaten), CBS
- 6 LPI Nederland: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl156903-living-planet-index>
- 7 Fauna van de heide in Nederland: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl1134-fauna-van-de-heide>
- 8 Fauna van het bos in Nederland: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl1162-fauna-van-het-bos>
- 9 Dagvlinders in Nederland: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl1386-trend-van-dagvlinders>
- 10 Nature Today, de Vlinderstichting; maart 2019)
- 11 Libellen in Nederland: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl1387-libellen>
- 12 Nijland, G.J., 1927. Mijn land I. Overijssel. Bussink.
- 13 Provincie Overijssel
- 14 Jansman, H.A.H., R. Buij, G.A. de Groot & M. Hammers. 2014. Doorstart van het Nederlandse Korhoen. Oorzaken van achteruitgang en mogelijkheden voor behoud. Alterra-rapport. Ten Den, P. & F. Niewold, 2017. De Korhoenpopulatie van de Sallandse heuvelrug in 2017.
- 15 Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF)
- 16 o.a. artikelen in Trouw 2017, 2018; Rapport Insectensterfte Tweede Kamer, april 2018. Kleijn et al, 2018. Achteruitgang insectenpopulaties in Nederland: trends, oorzaken en kennislacunes. Wageningen Universiteit, Wageningen Environmental Research, Biometris Wageningen University and Research, De Vlinderstichting, EIS Kenniscentrum Insecten
- 17 Hallmann CA et al. 2017. More than 75 percent decline over 27 years in total flying insect biomass in protected areas. PLoS ONE 12(10): e0185809. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0185809>
- 18 Radboud Universiteit Nijmegen, 2017
- 19 <https://www.ru.nl/nieuws-agenda/nieuws/vm/iwwr/2018/nederland-dramatische-afname-insecten/>
- 20 Zeegers, T., J.T.Smit & L. Slikboer, 2018. Nulmeting insecten van ecologisch beheerde bermen in Overijssel. EIS rapport 2018-16
- 21 Niewold, F.J.J., D.R. Lammertsma, H.A.H. Jansman & A.T. Kuiters (2003). De Otter terug in Nederland; eerste fase van de herintroductie in Nationaal Park De Weerribben in 2002. Alterra rapport 852.
- 22 Kuiters, A.T. & D.R. Lammertsma (2018). Actualisatie van infrastructurele knelpunten voor de otter. Wageningen Environmental Research, rapport 2915.
- 23 SOVON [vrijwilligers, broedvogelmeetnet BMP]
- 24 Actieplan weide- en akkervogels Overijssel 2018-2021, juni 2018
- 25 Bremer, P., provincie Overijssel, 2019
- 26 Brandsma, O.H., 2018. Herstel weidevogelstand in het weidevogelreservaat Giethoorn-Waneperveen na kort houden vos. De Levende Natuur 119(6): 249-255.
- 27 Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF), FLORON
- 28 zie https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2018/09/natuurbeheerplan_overijssel_2019.pdf
- 29 Zie https://jaarverslag2017.overijssel.nl/assets/docs/2017_Jaarverslag_EHS_N2000.pdf